

**CIRI FORMALISTIK DAN KUALITI EKSPRESIF
DALAM MOTIF SIRUNG DUSUN MINOKOK DI
KENINGAU SABAH**

MOHAMMAD NASRUN BIN ABDULLAH

PERPUSTAKAAN
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

**TESIS INI DIKEMUKAKAN UNTUK MEMENUHI
SYARAT MEMPEROLEHI IJAZAH SARJANA
SASTERA**

**FAKULTI KEMANUSIAAN SENI DAN WARISAN
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH
2019**

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

BORANG PENGESAHAN STATUS TESIS

JUDUL: **CIRI FORMALISTIK DAN KUALITI EKSPRESIF DALAM MOTIF SIRUNG DUSUN MINOKOK DI KENINGAU SABAH**

IJAZAH: **SARJANA SASTERA (SENI VISUAL)**

Saya **MOHAMMAD NASRUN BIN ABDULLAH**, sesi **2014-2019**, mengaku membenarkan tesis sarjana ini disimpan di Perpustakaan Universiti Malaysia Sabah dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut:-

1. Tesis ini adalah hak milik Universiti Malaysia Sabah.
2. Perpustakaan Universiti Malaysia Sabah dibenarkan membuat salinan tesis ini sebagai bahan pertukaran antara institusi pengajian tinggi.
3. Sila tandakan (/):

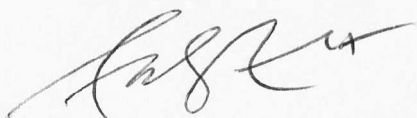
SULIT

(Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan Malaysia seperti yang termaktub di dalam AKTA RAHSIA 1972)

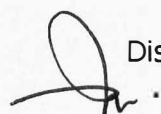
TERHAD

(Mengandungi maklumat TERHAD yang telah ditentukan oleh organisasi/badan di mana penyelidikan dijalankan)

TIDAK TERHAD

MOHAMMAD NASRUN BIN ABDULLAH
MC1321005T

Disahkan Oleh,

NORAZLYNE MOHD JOHAN @ JAKELYNE

PUSTAKAWAN

UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

(Tandatangan Pustakawan)

(Dr. Humin Jusilin)
Penyelia

Tarikh : 23 April 2019

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

PENGAKUAN

Hasil penulisan karya ini adalah hasil kerja saya sendiri kecuali nukilan, ringkasan dan rujukkan yang tiap satunya telah saya jelaskan sumbernya.

8 April 2019

**MOHAMMAD NASRUN BIN ABDULLAH
MC1321005T**

ii

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

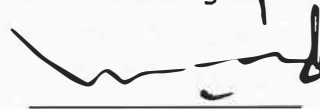
PENGESAHAN

NAMA : **MOHAMMAD NASRUN BIN ABDULLAH**
NO MATRIK : **MC1321005T**
TAJUK : **CIRI FORMALISTIK DAN KUALITI EKSPRESIF DALAM
MOTIF SIRUNG DUSUN MINOKOK DI KENINGAU SABAH**
IJAZAH : **IJAZAH SARJANA SASTERA (SENI VISUAL)**
TARIKH VIVA : **25 JANUARI 2019**

DISAHKAN OLEH

PENYELIA
Dr. Humin Jusilin

Tandatangan

PENGHARGAAN

Pertama sekali saya ingin mengucap syukur kepada tuhan atas berkat yang diturunkan kerana telah memberi saya semangat untuk melanjutkan pengajian ke tahap Ijazah Teknologi Seni Visual (2010) di Universiti Malaysia Sabah telah menaikkan minat dan kecintaan yang mendalam dalam bidang seni. Menjejakkan Kaki ke menara gading tidak sama sekali saya impikan.

Kesempatan ini saya ingin merakamkan jutaan terima kasih kepada penyelia saya Dr Humin Jusilin kerana telah bersabar melayan karenah saya ketika menyiapkan tesis ini. Beliau juga banyak memberi dorongan dan tunjuk ajar daripada peringkat ijazah sarjana muda sehingga peringkat Ijazah Sarjana tidak akan saya lupakan selamanya. Tidak lupa juga kepada dekan Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan Prof. Ismail Ibrahim serta pensyarah-pensyarah Program Teknologi Seni Visual terutamanya Dr Fuad debit, En. M. Azarin Aminullah, En. Fazmi, En. Addly Bormeo dan Dr. Imelda Ann Achin yang turut memberikan dorongan, tunjuk ajar dan semangat untuk menyiapkan tesis ini. Penghargaan turut diberikan sebagai sahabat tercinta dan pembantu penyelidik iaitu Eliana anak Jimuk kerana bantuan serta dorongan yang tidak pernah putus. Ucapan terima kasih juga kepada Pn Lismah Angkopon, Emily Jeneble dan Marcella Hassan sekeluarga kerana banyak membantu dalam menjayakan kajian ini. Terima kasih juga kepada informan, jurupandu, jurubahasa kerana tanpa mereka data-data kajian tidak akan diperolehi.

Kepada ibubapa yang sangat saya cintai Mahani binti Rasmun dan Abdullah bin Abdul Rahman semoga panjang umur. Terima kasih kerana sudah membesarkan saya. Makan minum yang sentiasa cukup. Jasa ibu dan bapa tercinta akan saya balas sehingga hembusan nafas saya yang terakhir. Tidak lupa juga kepada adik beradik saya iaitu Mohd Kahirol Anuar, Syakir Ainam, Ahmad Farit, Amirullah dan Muhammd Hisham yang juga menjadi semangat saya untuk terus berusaha sehingga ke hari ini.

Mohammad Nasrun Abdullah

12 Mac 2018

ABSTRAK

Dusun merupakan salah satu etnik yang terbesar dan mempunyai sub suku yang pelbagai di Sabah. Mereka turut menghasilkan objek budaya dan motif yang pelbagai ragam yang sukar dipastikan untuk kelangsungan hidup seperti kraftangan dan utiliti kehidupan harian. Oleh itu, Kajian ini menjelaskan motif kraftangan tradisional *sirung* (penutup kepala) yang mengkhususkan Dusun Minokok yang mempunyai keunikan dari segi nilai estetika pada bentuk dan hiasan pada permukaan kraf tersebut. Dalam kajian ini, sebanyak sepuluh (10) telah dikaji iaitu *sirung Nelitang* (Bunga Cina), *sirung Nandus Andus* (Mata Bujak), *sirung Binangkait* (Pakis), *sirung Sinabsab* (Sempadan Tapak Padi), *sirung Neutuludan* (Telur Cicak Hutan), *sirung Nurugan* (Berlian), *sirung Sungot* (Ulat Sagu), *sirung Linupit* (Ikan Bakar dalam Daun), *sirung Dompuron* (Tempat Masak) dan *sirung Sundot* (Sungai). Data kualitatif melalui kajian lapangan dijalankan di Kampung Lumuyu, kampung Sinoron, dan kampung Kabatang, Keningau Sabah. Kaedah pengumpulan data penyelidikan dilakukan secara pemerhatian, temu bual, dokumen dan audio visual. Imej motif dan corak yang dikaji dikenalpasti melalui empat simbol mudah iaitu flora, fauna, alam sekitar dan objek. Data-data yang diperolehi disusun melalui proses diskripsi, intepetasi dan penilaian (Mary Jane File 1958). Penyelidikan ini selanjutnya mengaplikasikan analisis ciri-ciri formalistik dan kualiti ekspresif (Rosalind Ragan 2005). Penyelidikan ini mendapati bahawa penghasilan unsur formalistik yang terdapat pada motif *sirung* diolah dan disusun dengan baik sehingga membentuk ciri keseimbangan, berirama, penegasan, harmoni dan kesatuan. Manakala kualiti ekspresif pada motif menjelaskan nilai budaya mereka sebagai warisan dan identiti masyarakat Dusun Minokok.

ABSTRACT

FORMALISTIC FEATURES AND EXPRESSIVE QUALITY IN DUSUN MINOKOK SIRUNG MOTIF IN KENINGAU SABAH

Dusun is one of the largest ethnic with various sub tribe in Sabah. They create custom/ cultural object and motif with various pattern as source of incomes such as handicraft and daily life utilities. This research intend to explain the motif of Dusun Minokok tradisional handicraft sirung (headcover) that shown uniqueness in terms of its aesthetical value on the form and design on its surface. In this research, there are 10 designs that had been researched which are sirung Nelitang (Bunga Cina), sirung Nandus Andus (Mata Bujak), sirung Binangkait (Pakis), sirung Sinabsab (Sempadan Tapak Padi), sirung Neutuludan (Telur Cicak Hutan), sirung Nurugan (Berlian), sirung Sungot (Ulat Sagu), sirung Linupit (Ikan Bakar dalam Daun), sirung Dompuron (Tempat Masak) and sirung Sundot (Sungai). The qualitative data in this research were gained from Kampung Lumuyu, Kampung Sinoron, and Kampung Kabatang, Keningau, Sabah. The methods of data collection in this research include observation, interviews, audio and visual documentation. The motif and pattern images were identified through four basic symbols which are flora, fauna, the enviroment, and object. The data collected were analysed through description, interpretation and assessment processes (Mary Jane File, 1958). Application of formalistic features and expressive quality were applied in this research (Rosalind Ragan, 2005). The outcome of this research shows that creation of formalistic features that was on the sirung were modified dan arranged in such a way that formed balance, rhythm, emphasis, harmony and unity. As for the expressive quality on the motif, it explains the cultural value of the Dusun Minokok's heritage and identity.

SENARAI KANDUNGAN

	Halaman
TAJUK	i
PENGAKUAN	ii
PENGESAHAN	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
<i>ABSTRACT</i>	vi
SENARAI KANDUNGAN	vii
SENARAI JADUAL	xiv
SENARAI RAJAH/ FOTO	xvi
SENARAI LAMPIRAN	xx
BAB 1: PENGENALAN	
1.1 Latar Belakang Kajian	1
1.2 Permasalahan Kajian	5
1.3 Objektif Kajian	7
1.4 Soalan Kajian	8
1.5 Kajian Lapangan	8
1.5.1 Kaedah Mengumpul Data	8
1.5.2 Teori Kritikan Jeanne File, M. (1985)	9
i) Peringkat Deskripsi	
ii) Peringkat Interpretasi	
iii) Penilaian	
1.5.3 Teori Estetika Ragans 2005	10
1.6 Skop Kajian	11
1.7 Lokasi Kajian	11
1.8 Limitasi Kajian	12
1.9 Kepentingan Kajian	13
1.10 Penutup	14

BAB 2: SOROTAN LITERATUR

2.1	Pengenalan	15
2.2	Huraian Istilah	15
	a) <i>Sirung</i>	
	b) Istilah Reka bentuk	
	c) Istilah Kraftangan	
	d) Istilah Tradisional	
	e) Istilah Estetik	
	f) Motif	
	g) Corak	
	h) Pola	
2.3	Motif Etnik di Sabah	21
	a) Kain <i>Dastar</i>	
	b) Kain <i>Sambitan</i>	
	c) Kain <i>Linangkit</i>	
	d) Anyaman Buluh	
2.4	Motif Kraftangan Etnik di Semenanjung Malaysia	26
2.5	Sorotan Elemen Formal dan Simbol dalam Motif dan Corak	28
2.6	Sorotan Nilai Budaya	30
2.7	Sorotan Teori Estetika	31
2.7.1	Sorotan Teori Estetika Menurut Ahli Falsafah	32
2.7.2	Sorotan Teori Estetika Menurut M. Jeanne File (1958)	33
2.7.3	Sorotan Elemen Seni Menurut Marhanim A. Razak dan Mohd. Shahrizal Dolah (2007: 101)	34
2.7.4	Sorotan Teori Estetika Menurut Johari Hamid (2011)	39
2.7.5	Sorotan Teori Estetika	39
	2.7.5.1 Ciri-ciri Formalistik	40
	a) Irama	
	b) Keseimbangan	
	c) Kepelbagaian	
	d) Penegasan	
	e) Harmoni	

	f) Perpaduan	
	2.7.5.2 Kualiti Ekspresif	54
	2.7.6 Kesimpulan Teori Estetika	55
2.8	Sorotan Penutup Kepala Luar Negara	56
	2.8.1 Penutup Kepala di Amerika Utara	56
2.9	Sorotan Penutup Kepala di Sabah dan Sarawak	57
	2.9.1 <i>Sirung</i> Dusun Sabandil Papar	57
	2.9.2 Pemerhatian Penutup Kepala Suku Lun Bawang Sarawak	59
2.10	Sorotan Masyarakat Awal di Sabah	61
	2.10.1 Sorotan Dusun di Sabah	61
	2.10.2 Sorotan Masyarakat Dusun Minikok di Keningau	63
	2.10.3 Peristiwa Batu Sumpah Perjanjian Pendamaian Dusun <i>Minokok</i> dan Dusun <i>Segilitan</i>	63
	2.10.4 Adat Perkahwinan	63
	2.10.5 Ekonomi Tradisional	64
	2.10.6 Adat dan Kepercayaan	64
	2.10.7 Perayaan Pesta Kaamatan (Pesta Menuai)	65
	2.10.8 Kraftangan Masyarakat Tradisional	65
2.11	Penutup	66

BAB 3: METODOLOGI KAJIAN

3.1	Pendahuluan	68
	3.1.1 Kaedah Kajian: Kajian Lapangan	70
	3.1.2 Proses Pengumpulan Data Kajian Lapangan	69
	i. Pemerhatian	
	ii. Temu Bual	
	iii. Dokumen (Data)	
	iv. Audio Visual	
	3.1.3 Pendekatan Penyelidikan: Kualitatif	75
	3.1.4 Kaedah Mengumpul Data	77
	3.1.5 Strategi Penyelidikan (kerangka)	78
3.2	Aplikasi Teori Kritikan File (1958)	79
	i. Deskripsi	

ii.	Intrepetasi	
iv.	Penilaian	
3.3	Aplikasi Teori Estetika	80
3.3.1	Ciri-ciri Formalistik	80
i.	Irama	
ii.	Imbangan	
iii.	Penegasan	
iv.	Harmoni	
v.	Kesatuan	
3.3.2	Kualiti Ekspresif	84
3.3.3	Kesimpulan Aplikasi Teori	84
3.4	Aplikasi Teori dalam Kajian	85
3.4.1	Rubrik Perincian Motif	86
3.4.2	Rubrik Kategori Motif	87
3.4.3	Indikator Ciri-Ciri Formalistik	87
3.4.4	Rubrik Analisis Ciri-Ciri Estetika	90
3.4.5	Rubrik Rumusan kesemua <i>Sirung</i>	91
3.5	Subjek Kajian: Anyaman <i>Sirung</i> Minokok	91
3.6	Penutup	94

BAB 4: ANALISIS *SIRUNG*

4.1	Pengenalan	95
4.1.1	Ruang Ragam Hias <i>Sirung</i>	96
4.1.2	Reka Bentuk <i>Sirung</i>	97
4.2	Peralatan, Bahan dan Proses Penghasilan <i>Sirung</i>	98
4.2.1	Bahan dalam Penghasilan <i>Sirung</i>	98
4.2.2	Peralatan dalam Penghasilan <i>Sirung</i>	99
4.2.3	Proses Penyediaan Bahan <i>Sirung</i>	100
4.3	Analisis Sepuluh Jenis <i>Sirung</i> Dusun Minokok	101
4.4	<i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	103
4.4.1	Saiz <i>Sirung</i>	103
4.4.2	Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	104
4.4.3	Analisis Ketogori Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	105

4.4.4	Analisis Ciri-ciri Estetika Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	106
4.4.5	Dapatan Kajian	118
4.5	<i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	120
4.5.1	Saiz <i>Sirung</i>	120
4.5.2	Motif <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	121
4.5.3	Ketagori Motif <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	122
4.5.4	Analisis Ciri-Ciri Estetika <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	123
4.5.5	Dapatan Kajian	137
4.6	<i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	139
4.6.1	Saiz <i>Sirung</i>	139
4.6.2	Motif <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	140
4.6.3	Ketogori Motif <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	141
4.6.4	Analisis Ciri-Ciri Estetika <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	142
4.6.5	Dapatan Kajian	151
4.7	<i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	153
4.7.1	Saiz <i>Sirung</i>	153
4.7.2	Motif <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	154
4.7.3	Ketogori Motif <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	155
4.7.4	Analisis Ciri-Ciri Estetika <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	156
4.7.5	Dapatan Kajian	168
4.8	<i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	170
4.8.1	Saiz <i>Sirung</i>	170
4.8.2	Motif <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	171
4.8.3	Ketogori Motif <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	172
4.8.4	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	173
4.8.5	Dapatan Kajian	181
4.9	<i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	183
4.9.1	Saiz <i>Sirung</i>	183
4.9.2	Motif <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	184
4.9.3	Ketogori Motif <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	185
4.9.4	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	186

4.9.5	Dapatan Kajian	193
4.10	<i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	195
4.10.1	Saiz <i>Sirung</i>	195
4.10.2	Motif <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	196
4.10.3	Ketogori Motif <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	197
4.10.4	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	198
4.10.5	Dapatan Kajian	206
4.11	<i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	207
4.11.1	Saiz <i>Sirung</i>	207
4.11.2	Motif <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	208
4.11.3	Ketogori Motif <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	209
4.11.4	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	210
4.11.5	Dapatan Kajian	218
4.12	<i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	220
4.12.1	Saiz <i>Sirung</i>	220
4.12.2	Motif <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	221
4.12.3	Ketogori Motif <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	222
4.12.4	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	223
4.12.5	Dapatan Kajian	230
4.13	<i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	232
4.13.1	Saiz <i>Sirung</i>	232
4.13.2	Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	233
4.13.3	Ketogori Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	234
4.13.4	Analisis Elemen Estetika Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	234
4.13.5	Dapatan Kajian	240
4.14	Rumusan	240
4.15	Penutup	244

BAB 5: KESIMPULAN DAN PERBINCANGAN

5.1	Pendahuluan	245
5.2	Ciri-Ciri Motif <i>Sirung</i> Dusun Minokok	246
a)	Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	

b)	Motif <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	
c)	Motif <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	
d)	Motif <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	
e)	Motif <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	
f)	Motif <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	
g)	Motif <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	
h)	Motif <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	
i)	Motif <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	
j)	Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	
5.3	Kategori Motif Flora, Fauna, Alam Sekitar dan Objek dalam <i>Sirung</i> Dusun Minokok	249
a)	Motif Flora	
b)	Motif Fauna	
c)	Motif Alam Sekitar dan Objek	
5.4	Imej Berdasarkan Ciri-ciri Estetika dalam <i>Sirung</i> Dusun Minokok	251
5.4.1	Ciri-ciri Formalistik dalam <i>Sirung</i> Dusun Minokok	251
a)	Irama	
b)	Imbangan	
c)	Penegasan	
d)	Harmoni	
e)	Kesatuan	
5.4.2	Kualiti Ekspresif dalam <i>Sirung</i> Dusun Minokok	256
5.5	Penutup	257
5.6	Cadangan Kajian Pada Masa Akan Datang	257
	RUJUKAN	258
	LAMPIRAN	262
	GLOSARI	xxi

SENARAI JADUAL

	Halaman
Jadual 2.1: Unsur-Unsur Budaya	30
Jadual 2.2: Kaedah Analisis Berdasarkan Teori	55
Jadual 3.1: Proses Pengumpulan Data	69
Jadual 3.2: Instrumen (Nota kerja lapangan)	71
Jadual 3.3: Strategi Penyelidikan	78
Jadual 3.4: Indikator Teori Estetika R. Ragan 2005	85
Jadual 3.5: Aplikasi Teori	86
Jadual 3.6: Perincian Motif	86
Jadual 3.7: Ketogori Motif	87
Jadual 3.8: Indikator/ Analisis Skema Ciri-Ciri Formalistik	89
Jadual 3.9: Contoh Rubrik Analisis Ciri-ciri Estetika	90
Jadual 3.10: Contoh Rubrik Rumusan Kesemua <i>Sirung</i>	91
Jadual 4.1: Analisis Ketogori Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	105
Jadual 4.2: Analisis Ciri-Ciri Estetika <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	106
Jadual 4.3: Ketogori motif <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	122
Jadual 4.4: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	123
Jadual 4.5: Ketogori Motif <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	141
Jadual 4.6: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	142
Jadual 4.7: Ketogori Motif <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	155
Jadual 4.8: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	156
Jadual 4.9: Ketogori Motif <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	172
Jadual 4.10: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	173
Jadual 4.11: Ketogori Motif <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	185
Jadual 4.12: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	186
Jadual 4.13: Ketogori <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	197
Jadual 4.14: Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	198
Jadual 4.15: Ketogori Motif <i>Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	209

Jadual 4.16:	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	210
Jadual 4.17:	Ketogori <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	222
Jadual 4.18:	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	223
Jadual 4.19:	Ketogori Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	234
Jadual 4.20:	Analisis Elemen Estetika <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	235
Jadual 4.21:	Rumusan Keseluruhan Jenis <i>Sirung</i>	241

SENARAI RAJAH/ FOTO

	Halaman	
Rajah 1.1:	Jenis <i>Sirung</i> atau Penutup Kepala Terpilih di Sabah	3
Rajah 1.2:	<i>Sirung</i> Dusun Minokok	11
Rajah 1.3:	Peta Sabah: Lokasi Kajian	12
Rajah 1.4:	Ilustrasi Motif <i>Sirung</i> Kaum Dusun Minokok	12
Rajah 2.1:	Reka Bentuk Estetika	17
Rajah 2.2:	Contoh Ragam Hias dari Madura: Motif Isen	19
Rajah 2.3:	Corak	20
Rajah 2.4:	Komponen Motif	20
Rajah 2.5:	Komponen Corak	21
Rajah 2.6:	Kain <i>Dastar</i>	22
Rajah 2.7:	Pecahan Motif Kain <i>Dastar</i>	22
Rajah 2.8:	Kain <i>Sambitan</i>	24
Rajah 2.9:	Pecahan Motif Kain <i>Sambitan</i>	24
Rajah 2.10:	Kain <i>Linangkit</i>	24
Rajah 2.11:	Pecahan Motif Kain <i>Linangkit</i>	25
Rajah 2.12:	Anyaman buluh	25
Rajah 2.13:	Pecahan Motif Anyaman Buluh	26
Rajah 2.14:	<i>Kelera</i>	27
Rajah 2.15:	Kategori Simbol	28
Rajah 2.16:	Simbol Menurut Ismail Ibrahim	29
Rajah 2.17:	Nilai Budaya dalam Kesenian	31
Rajah 2.18:	Elemen Seni	34
Rajah 2.19:	Sambungan Titik Menghasilkan Garisan	34
Rajah 2.20:	Jenis-Jenis Garisan	35
Rajah 2.21:	Jalanan Buatan Manusia dan Jalanan Semula Jadi	36
Rajah 2.22:	Rupa Geometri	37
Rajah 2.23:	Rupa Organik	37
Rajah 2.24:	Rupa Positif dan Rupa Negatif	38
Rajah 2.25:	Irama	41
Rajah 2.26:	Irama Pada Motif	41

Rajah 2.27:	Irama Secara Rambang	42
Rajah 2.28:	Irama Biasa	42
Rajah 2.29:	Irama Berselang	43
Rajah 2.30:	Irama Mengalir	43
Rajah 2.31:	Irama Progresif atau Berubah-Ubah	44
Rajah 2.32:	<i>Pisa Tower</i>	45
Rajah 2.33:	Garis Paksi Menegak dan Mendatar	45
Rajah 2.34:	Keseimbangan Formal Terhadap Bentuk Bulat	46
Rajah 2.35:	Keseimbangan Simetri	46
Rajah 2.36:	Imbangan Radial pada Motif Geometri	47
Rajah 2.37:	Elemen Kepelbagaian pada lukisan Irene Rice Pereira	48
Rajah 2.38:	Penegasan Unsur Seni melalui Lukisan Robert Rauschenberg, <i>Red Painting</i>	49
Rajah 2.39:	Lukisan Cecilia Beaux yang Bertajuk <i>Ethel Page</i>	50
Rajah 2.40:	Karya Sean Scully yang Bertajuk <i>White Robe</i> (1990)	51
Rajah 2.41:	Karya Molelololele yang Bertajuk <i>White Robe</i> (1990)	52
Rajah 2.42:	Kain Istiadat Robe, Puak Kuba, Western Kasai Province, Congo	53
Rajah 2.43:	Karya Philip Johnson yang bertajuk <i>Water Garden</i> (1976)	53
Rajah 2.44:	Karya Louise Nevelson	54
Rajah 2.45:	Penutup Kepala yang Unik	56
Rajah 2.46:	Penutup Kepala Masyarakat di Amerika Utara	57
Rajah 2.47:	<i>Sirung Sabandil</i>	58
Rajah 2.48:	Motif <i>Sirung Sabandil</i>	58
Rajah 2.49:	Reka Bentuk <i>Rong Suku Kaum Lun Bawang</i>	59
Rajah 2.50:	Proses Penghasilan Rong Basong	60
Rajah 2.51:	Aktiviti Masyarakat Lunbawang	61
Rajah 3.1:	Peralatan Rakaman	74
Rajah 3.2:	Teknik Foto Elicitation	74
Rajah 3.3:	Kaedah Kritikan Melalui Tiga Tahap	80
Rajah 3.4:	Skema Irama	81
Rajah 3.5:	Skema Imbangan	82
Rajah 3.6:	Skema Penegasan	82

Rajah 3.7:	Skema Harmoni	83
Rajah 3.8:	Skema Kesatuan	84
Rajah 3.9:	Kraftangan <i>Sirung</i> Minokok	93
Rajah 4.1:	Reka Bentuk <i>Sirung</i>	95
Rajah 4.2:	Komposisi Ragam Hias	96
Rajah 4.3:	Bentuk <i>Sirung</i> dalam Perkahwinan	97
Rajah 4.4:	Bentuk <i>Sirung</i> dalam Upacara Pemujaan Semangat Padi	97
Rajah 4.5:	Bentuk <i>Sirung</i> dalam Bekerja	98
Rajah 4.6:	Bahan yang Digunakan dalam Penghasilan <i>Sirung</i>	99
Rajah 4.7:	Peralatan dalam Penghasilan <i>Sirung</i>	100
Rajah 4.8:	Proses Penyediaan Bahan <i>Sirung</i>	100
Rajah 4.9:	Imej Sepuluh <i>Sirung</i>	102
Rajah 4.10:	Imej <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	103
Rajah 4.11:	Saiz <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	103
Rajah 4.12:	Motif <i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	104
Rajah 4.13:	Imej <i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	120
Rajah 4.14:	Saiz <i>Sirung</i> Minokok <i>Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	120
Rajah 4.15:	Motif <i>Sirung</i> Minokok <i>Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	121
Rajah 4.16:	Imej <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	139
Rajah 4.17:	Saiz <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	139
Rajah 4.18:	Motif <i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	140
Rajah 4.19:	Imej <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	153
Rajah 4.20:	Saiz <i>Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	153
Rajah 4.21:	Motif <i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Tapak Padi)	154
Rajah 4.22:	Imej <i>sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	170
Rajah 4.23:	Saiz <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	170
Rajah 4.24:	Motif <i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	171
Rajah 4.25:	Imej <i>Sirung Minokok Nurugan</i> (Berlian)	183
Rajah 4.26:	Saiz <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	183
Rajah 4.27:	Motif <i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	184
Rajah 4.28:	Imej <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	195
Rajah 4.29:	Saiz <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	195
Rajah 4.30:	Motif <i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	196

Rajah 4.31:	Imej <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	207
Rajah 4.32:	Saiz <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	207
Rajah 4.33:	Motif <i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	208
Rajah 4.34:	Imej <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	220
Rajah 4.35:	Saiz <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	220
Rajah 4.36:	Motif <i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	221
Rajah 4.37:	Imej <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	232
Rajah 4.38:	Saiz <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	232
Rajah 4.39:	Motif <i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	233

SENARAI LAMPIRAN

			Halaman
Plat 1:	(i-iii)	<i>Sirung Nelitang</i> (Bunga Cina)	262
Plat 2:	(i-iii)	<i>Sirung Nandus Andus</i> (Mata Bujak)	262
Plat 3:	(i-iii)	<i>Sirung Binangkait</i> (Pakis)	262
Plat 4:	(i-iv)	<i>Sirung Sinabsab</i> (Sempadan Padi)	263
Plat 5:	(i-iii)	<i>Sirung Neutuludan</i> (Telur Cicak Hutan)	263
Plat 6:	(i-iii)	<i>Sirung Nurugan</i> (Berlian)	263
Plat 7:	(i-ii)	<i>Sirung Sungot</i> (Ulat Sagu)	263
Plat 8:	(i-iii)	<i>Sirung Linupit</i> (Ikan Bakar dalam Daun)	264
Plat 9:	(i-iii)	<i>Sirung Dompuron</i> (Tempat Masak)	264
Plat 10:	(i-iii)	<i>Sirung Sundot</i> (Sungai)	264

GLOSARI

Bahasa sukuan masyarakat Dusun Minokok di daerah Keningau dalam Bahasa Melayu:

Andaman	: Gajah
Binangkala	: Bekas Ayam Bertelur
Binangkait	: Pakis
Bankudu	: Kulit kayu bankudu
Binangkala	: Perlindungan
Badas	: Tempat Letak Daging
Dompuron	: Tempat Masak
Gakit	: Perahu
Kelepis	: Limau Kecil
Kungkung Bakas	: Kulit Babi
Lesun	: Buah Rotan
Linupit	: Ikan Bakar dalam Daun
Linayun	: Tempat Letak Air
Linumbangan	: Penanda Perkahwinan
Nandus Andus	: Mata Bujak
Neutuludan	: Telur Cicak Hutan
Nelitang	: Bunga Cina
Nurugan	: Berlian
Nuluh	: Gunung
Parai	: Padi
Pangansip Raza	: Sikuan Padi
Pemesuvon	: Sarang Lebah Madu
Pedsubakan	: Bekas Makanan Semasa Pemujaan
Penumpasan	: Bekas Tempat Bibit Padi
Poningot	: Sarang Lebah
Rounmudok	: Pucuk Ubi
Sangkuk	: Cangkuk
Sasalaan	: Tempat Salai Makanan
Sirung	: Penutup kepala perempuan

Sinabsab	: Sempadan Tapak Padi
Sungot	: Ulat Sagu
Selingkawang	: Rotan halus
Sundot	: Sungai
Tidong	: Bukit
Tanda Misilang	: Ikatan Berpangkah
Todon	: Penahan Kuali
Tangkalamai	: Lipan
Tasung	: Tempat Pukul Padi
Taduk	: Peralatan Pukul Padi
Tuntul	: Siput Sedut
Titipan	: Tempat Pemujaan
Tentop Tadang	: Ikatan Tempat Letak Padi
Tengkulava	: Sarang Labah-labah
Tinorobong	: Perigi
Tangkalamai	: Lipan
Tompu	: Kucing Hutan
Tajau	: Bekas Tapai
Tegutui	: Batang Pisang Hutan
Takano	: Nasi
Tansar	: Pagar
Tontelu Manuk	: Telur Ayam
Vatang Dodok	: Batang Sagu
Valai	: Atap
Vangau	: Peralatan Menangkap Ikan
Venolan	: Bilah buluh

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Latar Belakang Kajian

Kesenian memainkan peranan yang penting dalam sesebuah budaya. Yuni Sare dan Petrus Citra (2006: 20) melihat seni sebagai bentuk ekspresi kebudayaan sesebuah masyarakat. Ekspresi ini mendeskripsi membentuk nilai kreativiti daripada individu dan kelompok atau masyarakat dalam pelbagai cara. Menurut William A. Haviland (2002:5), seni adalah salah satu imaginasi manusia secara kreatif untuk menerangkan, memahami dan menikmati kehidupan. Oleh yang demikian, kita boleh ertikan bahawa manusia telah berusaha untuk memperkenalkan pengetahuan, pengalaman, dan pandangan hidup secara artistik melalui bentuk seni folklor, seni rupa, seni visual dan seni pertunjukan. Kesenian juga berfungsi sebagai nilai warisan, seperti objek budaya dan istiadat yang terdapat pada sesebuah masyarakat.

Sabah kaya dengan warisan kesenian tradisinya. Kewujudan pelbagai etnik melebihi 35 suku kaum menampilkan pelbagai ragam hias budaya tradisi. Paparan pelbagai bentuk budaya tradisi etnik telah meletakkan Sabah sebagai gedung warisan seni di Malaysia (Ismail Ibrahim, 2007:2).

Seni kraf tradisional menampilkan kepelbagaian disiplin seperti anyaman, tenunan, serta pakaian tradisi dan ukiran. Antara seni kraf yang paling menonjol ialah seni kraf anyaman. Hal ini kerana hasil kerja seni kraf tangan dapat memberi gambaran yang jelas tentang budaya masyarakat tersebut melalui hiasan pada permukaan kraf tradisional.

Menurut pengamatan awal Ismail Ibrahim (2007:3) terhadap kraf tangan, beberapa suku kaum di Sabah mendapati sebilangan besarnya menampilkan motif yang pelbagai ragam pada kraf anyaman. Walaupun idea rekaan diperakui oleh sesuatu kaum, kraf berkenaan berkemungkinan mempunyai persamaan dengan suku

